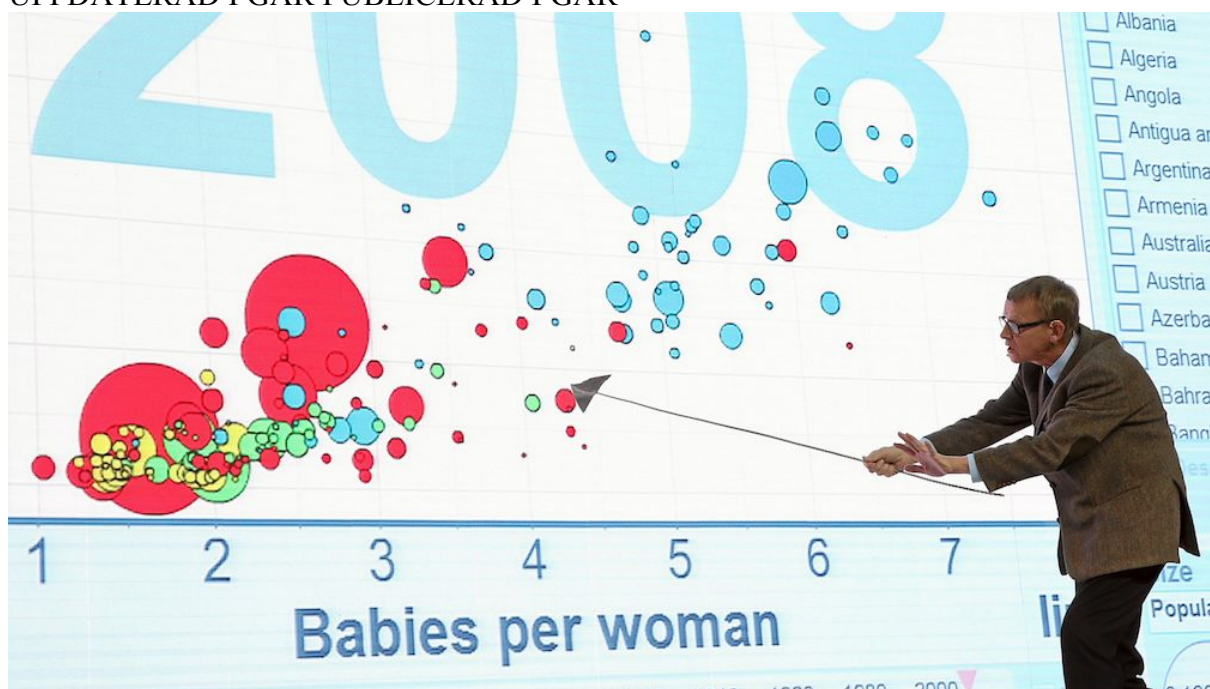

[Kulturdebatt](#) Dagens Nyheter 20 januari 2019

Roland Paulsen: Hans Roslings positiva världsbild stämmer inte

UPPDATERAD I GÅR PUBLICERAD I GÅR

Hans Rosling framför ett av sina välkända bubbeldiagram. Foto: Moritz Hager, Avalon/insight media

Hans Rosling gjorde succé med sina bubbeldiagram som visade att tillståndet i världen bara blir bättre och bättre. Men förenklade han för mycket? Sociologen Roland Paulsen ser en verklighet som är mer komplex.

[Roland Paulsen](#)

Om skribenten: Roland Paulsen

Född 1981.

Är sociolog, författare och medarbetare i DN Kultur. Han debuterade 2010 med med "Arbetsamhället - Hur arbetet överlevde teknologin" (Gleerups) och fick sitt största genom brott med boken "Vi bara lyder" (Atlas, 2015).

Han är i dag docent i sociologi vid Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Han forskning kretsar runt individers förhållande till lönearbete

En egendomlighet med de forskare som viger sina liv åt att berätta varför världen blir bättre och bättre, är deras ständiga klagan på att folk inte fattar. Oavsett hur mycket recensenter hyllar deras verk, hur många böcker de säljer och hur mycket tv-tid de får, förblir de övertygade om att de står upp för en sanning som journalister, aktivister och andra domedagsprofeter samfällt vill tysta för att fortsätta måla fan på väggen. Senast i raden av dessa sanningssägare är den nyligen framlidne Hans Rosling [vars bok](#)

["Factfulness"](#) tagit världen med storm. Om någon funderade på budskapet, sammanfattas det bra av bokens engelska undertitel: "why things are better than you think".

I boken (som är skriven i jag-form men samförfattad med [Anna Rosling Rönnlund och Ola Rosling](#)) ligger fokus på "tio konkreta misstag vår hjärna gör" – misstag som hindrar oss från att dela Roslings världsbild. Hit hör "försämringsinstinkten", "klanderinstinkten" och ytterligare några instinkter vars biologiska grund jag gärna hade läst mer om. Boken är roligt skriven och anspråken på att förklara världen gör den minst sagt hisnande, men i stort känns de flesta argumenten igen från andra nyoptimister som Steven Pinker, Matt Ridley och här i Sverige Johan Norberg.

Boken "Factfulness. Tio knep som hjälper dig att förstå världen" är skriven av Hans Rosling, Ola Rosling och Anna Rosling Rönnlund. Foto: Anette Nantell

Ändå har Roslings sena framgång varit enastående. Utöver lysande försäljningssiffror, en folkbildningsdag till Roslings minne och stående

ovationer från den journalistkår som, enligt Rosling själv, inget hellre vill än att svartmåla, meddelade Bill Gates nyligen att alla examinerade collegestudenter i USA [kommer att få var sitt exemplar av boken](#). Kort därefter lät även Peter Wallenberg Jr meddela att samma gåva kommer att [gå till de svenska gymnasietreorna](#).

Denna support behöver förstås inte svärta Roslings gärning. Det är möjligt att kapitalister älskar Rosling av icke-ideologiska skäl. Om inte annat var Rosling en exceptionell "edutainer" (hans ord) vilket alla som sett hans Ted-föreläsningar kan intyga. I egenskap av läkare blev Rosling också en representant för medicinen. Trots att hans vetenskapliga bidrag var blygsamt – hans skrivna verk handlade bland annat om risker med konsumtion av rotfrukten kassava – var det något med hans tvärsäkerhet som ingav respekt.

Ta bara en av de mest firade Rosling-incidenterna i Norden när han i direktsändning skäller ut en dansk journalist på frågan om det inte finns en stor skillnad i välståndsfördelning mellan några få i västvärlden och resten av världen. "Du har ju totalt fel!" utbryter Rosling för att göra en utläggning om att man inte måste bo i väst för att flyga flygplan och att majoriteten av jordens befolkning inte alls är jättefattig. Ytterligare några sekunder in i intervjun trycker han så till med de berömda orden: "Det här är inget som man kan diskutera. Jag har rätt och du har fel."

Applåder!

Även om framgången än så länge hållit för "factfulness"-varumärket så har på senare tid också en del kritik dykt upp. Mest har den handlat om det uppenbara: att Rosling först under sina sista år förmådde ta klimatkrisen på allvar. Så sent som 2009 liknade han mediepaniken kring svininfluensen vid ["klimatfrågan i miniatyr"](#) (Sundsvalls tidning, 6/12). Men även i "Factfulness" beskrivs klimataktivister som domedagsprofeter som hetsar

om att något måste göras nu på direkten. Bland annat återges hur Al Gore, med det enda syftet att skapa rädsla, försöker få Rosling att presentera vad han själv bedömer som skräcksiffror gällande den globala uppvärmningen (Rosling vägrar).

I en genomgång av [Christian Berggren i tidskriften Kvartal](#) (20/9 2018) demonstreras hur Rosling undvek fler frågor om ekologisk hållbarhet relaterade till den kapitalism vars spridning han så månade om. Rosling var till exempel bra på att lyfta fram hur tidigare utrotningshotade tigrar, jättepandor och svarta noshörningar ökat i antal, men han bortsåg från att många andra arter faktiskt dör ut och att den biologiska mångfalden generellt ser en drastisk minskning, något som av forskare beskrivs som den sjätte massutrotningen (den femte ägde rum för 65 miljoner år sedan).

För att vara rättvis är det tyvärr ganska vanligt med den här typen av empiriska tveksamheter i faktaböcker

Berggren visar därtill att Roslings tes om att den globala befolkningsökningen per automatik kommer plana ut på 10 miljarder kring 2050 och därför inte är något att oroa sig för, även den står på ostadig grund. FN:s befolkningsprognoser är just prognoser, inte ristade i sten, och hur den framtida fertiliteten utvecklas är svårt att veta.

För att vara rättvis är det tyvärr ganska vanligt med den här typen av empiriska tveksamheter i faktaböcker. Att författaren säger sig vara driven av ”målsättningen att bekämpa förödande okunskap med en faktabaserad världsbild” garanterar inte att målet uppfylls. Som Rosling upprepar är

”experter bara experter på sitt eget område”. Så låt oss titta på det fält som Rosling själv var expert inom: global hälsa.

Om det är något som Rosling blivit associerad med är det hans kulörta bubbeldiagram där världens nationer gemensamt rör sig mot allt längre medellivslängd och högre inkomst medan tiden från år 1800 till i dag tickar förbi. Diagrammet är överväldigande både i sin pedagogik och sitt hoppfulla löfte om att all världens folk bara verkar bli rikare och må allt bättre.

Hans Rosling föreläser under ett event i London där Microsoftgrundaren Bill Gates deltar. Foto: Lefteris Pitarakis

Något som kritiska röster har påpekat på Roslings Facebook-sida ”Gapminder” är dock att dessa återkommande bubblor, som numera även säljs som affischer, är missvisande på ett sätt som Rosling själv kritiserar i ”Factfulness”: ”Genomsnitt vilseleder ofta genom att dölja en spridning (ett spektrum av olika tal) i ett enda tal”, skriver han.

Vad vi i Roslings diagram ser är just hur medelvärdena för varje lands inkomst och livslängd går mot ständig stegring. Den ”spridning” som diagrammet döljer är de nationella ojämlikheter som Rosling konsekvent valde att tona ner.

Om vi exempelvis tittar närmare på den bubbla som representerar USA, framträder problematiken tydligare. Medan Roslings diagram visar hur USA blir rikare och rikare är detta en verklighet som, enligt Thomas Piketty och hans medförfattares senaste beräkningar i Quarterly Journal of Economics, enbart en minoritet av amerikanerna fått uppleva. För den fattigaste halvan av befolkningen har medelinkomsten stått still sedan 1980. Så varför rör sig USA-bubblan som om hela landet blivit rikare?

Att så ensidigt fokusera på nationella medelvärdet är med andra ord långt ifrån en neutral form av ”factfulness

För att förstå det måste vi titta på hela inkomstspridningen och var rikedom är koncentrerad. Ser man på den rikaste procenten i USA så hamnar närmare dubbelt så stor andel av landets totala inkomster där som hos den fattigaste halvan av befolkningen. Eftersom denna lilla procent, vid sidan av ytterligare inkomstökningar hos den rikare halvan av befolkningen, tredubblat sina inkomster sedan tidigt 80-tal, har den nationella medelinkomsten ökat kraftigt. Men att hälften av befolkningen stått still i inkomst (samtidigt som kostnader för sådant som bostad, utbildning och omsorg skjutit i höjden) döljs effektivt bakom detta medelvärde.

Ekonomisk ojämlikhet av detta slag påverkar hur länge människor lever. Enligt en studie i Clinical Review & Education, har en amerikansk

kvinna som tillhör den rikaste procenten en medellivslängd på 89 år, medan en man som tillhör den fattigaste procenten har en medellivslängd på 73 år, samma medellivslängd som i Bangladesh.

Denna ojämlikhet i hur länge vi får vara i livet finns i alla länder. Ser vi på Sverige kan man verkligen undra hur Rosling förhöll sig till den ofta repeterade skillnaden i medellivslängd (framtagen i en studie från Karolinska Institutet där han själv var verksam) mellan de välutbildade invånarna i Danderyd och de lågutbildade i Vårby gård: 18 år.

Att så ensidigt fokusera på nationella medelvärden är med andra ord långt ifrån en neutral form av ”factfulness”.

Hans Rosling förklarar världens befolkningstillväxt med hjälp av små frigolitlådor. Foto: Fredrik Funck

Inkomst- och livslängdsbubblorna var, berättar Rosling i ”Factfulness”, hans ”favoritdiagram”. Han kallade det “Världshälsografen” – “en världskarta för hälsa och välstånd”. Bara beskrivningen är

missvisande. Låt gå för att medelinkomst, om man är grov i sin analys, är synonymt med välstånd, men kan medellivslängd verkligen sägas vara synonymt med hälsa?

Över huvud taget var Rosling mer än nådigt selektiv när det kom till fakta om hälsa. De sjukdomar han diskuterar i "Factfulness" är nästan enbart de som visar på global nedgång. Mest uppseendeväckande är att han undvek allt som har med psykisk hälsa att göra.

Hur är det ens möjligt? Under senare år har medellivslängden i både Storbritannien och USA sjunkit på grund av så kallad död av förtvivlan, det vill säga dödsfall orsakade av självmord, alkohol och överdoser. Ser man till hela världen är, som WHO återkommande påpekat, den vanligaste orsaken till ohälsa i dag inte en somatisk sjukdom, utan depression. En tiondel av jordens befolkning uppskattas lida av någon form av depression, och i en ny studie av forskarna Sara Flèche och Richard Layard vid London School of Economics, uppskattas psykisk ohälsa förklara mer mänskligt lidande än både fattigdom och somatiska sjukdomar. Så varför skulle någon intresserad av global hälsa vilja bortse från människans psyke?

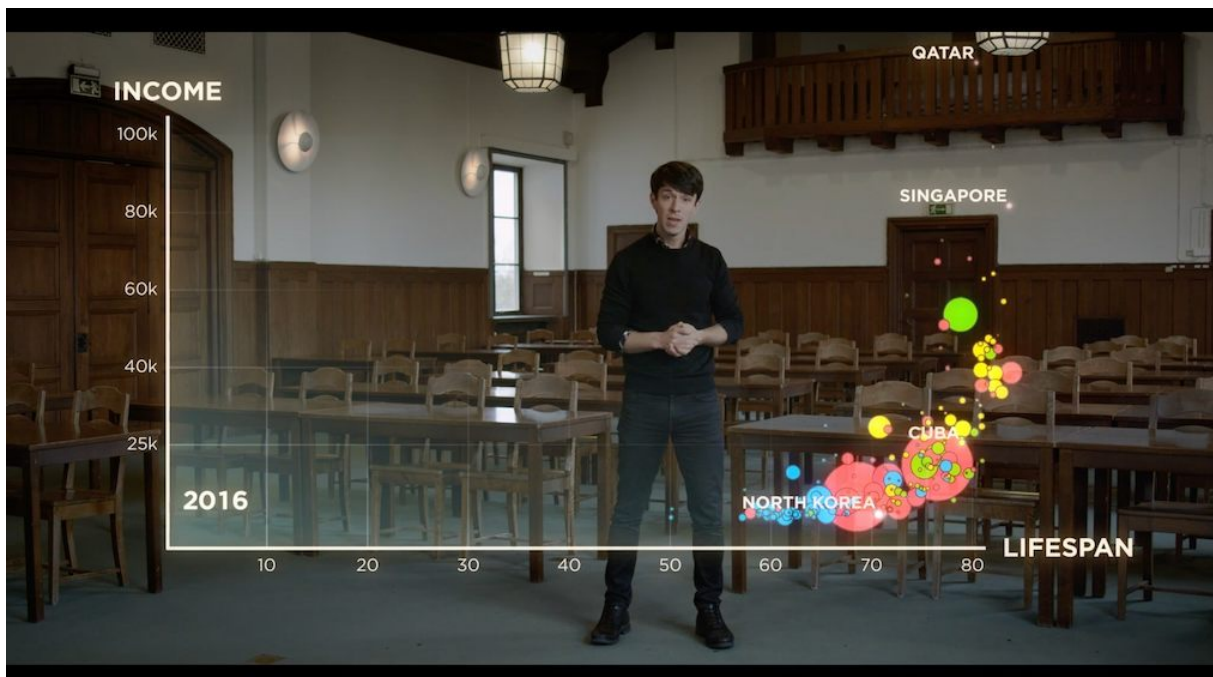
All denna data, som bland annat fick WHO att 2017 leda en årslång upplysningskampanj om depression, finns inte i någon av Roslings grafer

För att få en idé om detta kan man titta på The Global Burden of Disease Study från Institute for Health Metrics and Evaluation. Detta dataset, som

även Rosling använder sig av i "Factfulness", har den mest tillförlitliga statistiken över hur olika sjukdomar tynger världens nationer. Den som exempelvis knappar in "depression" eller "ångest" kommer att se hur Europa, Australien och Amerika lyser upp på kartan. Knappar man därtill in alla ätstörningar, bipolära syndrom, substansmissbruk, alkoholmissbruk samt schizofreni, och fördelar sjukdomsördan enligt Världsbankens indelning i höginkomstländer, medelinkomstländer och låginkomstländer framträder ett tydligt mönster: ju rikare land, desto mer psykiska problem.

Denna fördelning, som även syns i WHO:s World Mental Health Surveys, rimmar förstås illa med utvecklingsoptimisternas huvudsakliga budskap, nämligen att ekonomisk tillväxt löser det mesta. Likaså rimmar den psykiska ohälsans utveckling illa med idén om att världen blir bättre och bättre. Sedan 1990 har ovannämnda diagnoser ökat i alla typer av ekonomier, om än mest i höginkomstländer, samtidigt som konsumtionen av antidepressiv medicin i OECD har fördubblats på bara 15 år.

Som epidemiologerna Richard Wilkinson och Kate Pickett konstaterar i "The Inner Level" (2018) reagerar människor ofta besynnerligt på dessa siffror. Medan lyckostatistik, som generellt visar att höginkomstländer har lyckligare invånare än låginkomstländer, sällan väcker anstöt, kan global statistik över psykisk ohälsa lätt bli misstrodd. Detta trots att skattningarna bygger på stora datamängder, olika typer av statistik (medicinsk, epidemiologisk, enkätbaserad), och särskilt förlitar sig på nationella enkäter där varje typ av ohälsa mäts i strukturerade intervjuer utifrån omfattande frågebatterier. Kanske spökar här en tillväxt-är-lösningen-på-allt-instinkt?

Roland Paulsen i sin film "Better and better? A comment on Hans Rosling" där han problematiserar Hans Roslings statistik. Filmen finns att se på Youtube.

De ökade problemen med psykisk ohälsa aktualiserar den så kallade Easterlin-paradoxen inom lyckostudier. Även om det tycks finnas ett samband mellan ekonomisk tillväxt och hur lyckliga människor i enkäter uppger sig vara, verkar det också som att sambandet snabbt mattas av när en viss nivå av materiellt välstånd uppnåtts. Tittar vi exempelvis på USA så har BNP per capita mer än fördubblats sedan 1972. Ändå har nivån på lyckoindex enligt de mest tillförlitliga enkäterna förblivit ungefär densamma, eller till och med minskat något.

All denna data, som bland annat fick WHO att 2017 leda en årslång upplysningskampanj om depression, finns inte i någon av Roslings grafer. I hans värld utgjorde höginkomstländerna, så när som på miljöutsläppen, förebilder. Det är vår förträffliga tillvaro som resten av världen ska välsignas med. Under en av sina bubbelföreläsningar förklarar han hur alla länder "med hjälp av frihandel, grön teknologi och demokrati" snart kommer vara uppe i hörnet där inkomsterna och medellivslängden är som högst (The Guardian, 7/12 2010).

Är det inte märkligt hur alla dessa goda ting verkar sammanfalla i Roslings värld?

För Rosling är det inte enskilda aktörer – som de arbetare som vårdar och producerar, eller de forskare som tar fram nya läkemedel – som ligger bakom sådant som ökad livslängd. ”Leta efter system, inte hjältar”, anmanar han sina läsare. Men exakt vilket system är det vi ska tacka för de framsteg som gjorts?

Att uteslutande diskutera samhällsutveckling utifrån en viss uppsättning fakta riskerar att underminera all värdediskussion

Tittar vi närmare på Roslings favoritgraf befinner sig exempelvis ett relativt demokratiskt land som USA ganska långt efter länder som Qatar, Singapore och Kuwait vad det gäller så väl medelinkomst som medellivslängd. Vid inzoomning på Kina ser vi hur medellivslängden ökade spektakulärt snabbt mellan 1949 och 1976. Detta tillhör en av de snabbaste ökningarna i medellivslängd som någonsin registrerats. På knappt 30 år fördubblades den. Under denna tillväxtperiod styrdes också Kina av Mao Zedong.

Vilka slutsatser ska vi dra av det? Att Maos Kina var ett gott system, med undantag för den stora svältkatastrofen kring 1960 då minst 15 miljoner dog? Att det är bra att leva under auktoritär kommunism där de som kritiserar den styrande eliten riskerar sina liv så länge medellivslängden ökar?

Lägg märke till att det här inte så mycket handlar om vad som är korrekta fakta som hur fakta ska tolkas och vilka fakta som är värda att lyfta fram. Roslings stora gärning var att röra till det för de som ser det som att *allt* blir sämre. Men när hans bok nu används i undervisning och ska delas ut till elever och studenter är det av vikt att den kritiska reflektion som utbildningsväsendet ska uppmana till även tillämpas på Roslings resonemang.

Boken "Factfulness: tio knep som hjälper dig att förstå världen" har fått ett stort genomslag efter Hans Roslings död. Foto: Magnus Liljegren/ GGFOTO

Hur lite detta har gjorts är egentligen häpnadsväckande. Ju mer hotet om desinformation ökat i samhället är det som att vi blivit allt mer måna om att tona ner inomvetenskaplig kritik och hålla hårt på vissa fakta och vad de betyder för oss. Tyvärr är detta ovetenskapligt. Vetenskap bygger på ständig kritik och omprövande av påståenden och teser. I samhällsvetenskap är det därtill av vikt att medvetandegöra vilka värdefrågor som gör faktuelle påståenden meningsfulla. Mänskligt handlande omgärdas inte bara av frågor om "sant och falskt" – den etiska dimensionen om "rätt och fel" finns också.

I "Factfulness" nämner faktiskt Rosling riskerna med att stirra sig blind på vissa fakta. Men problemet går djupare än så – och här framträder en brist som märks hos samtliga nyoptimister. Att uteslutande diskutera samhällsutveckling utifrån en viss uppsättning fakta riskerar att underminera all värdediskussion. Fakta pekar enbart på det som är och har varit, men när vi argumenterar kring rätt och fel förhåller vi oss till något ytterligare, nämligen potential. "Det som är" ställs i förhållande till "det som skulle kunna vara" och oavsett om stora framsteg gjorts förhåller vi oss i en sådan diskussion till hur väl potentialen utnyttjats.

Om 4,2 miljoner spädbarn dör på ett år blir det med detta i åtanke svårt att, som Rosling, kalla siffran för "underbart låg" bara för att den var högre för 70 år sedan. Nästan alla dessa barn dog, påpekar Rosling själv, i sjukdomar som lätt hade kunnat förebyggas – och, kan man tillägga, förebyggas till en försvinnande liten kostnad. Att utan minsta påpekande om att denna årliga förlust är effekten av en etiskt oförsvarbar snedfördelning, beskriva siffran som underbar bara för att det blir bättre tyder på en vägran att ens föreställa sig att saker hade kunnat vara annorlunda.

Slutligen: även om vi endimensionellt fokuserar på det som är, måste man vara selektiv med sin fakta för att, som Rosling, säga att idén om att världen blir sämre är en "megamissuppfattning". Vid sidan av hållbarhetsfrågorna och den dystra utvecklingen av människans psykiska hälsa, ser vi även hur de nationella ojämlikheterna ökar, hur arbetsmarknaden prekariseras och hur allt fler länder har svårt att förse sina invånare med bostäder. Hur löser vi problem som dessa?

Att läsa "Factfulness" kan visst, som boken utlovar, göra en "mer positiv, mindre stressad och mer hoppfull". Vad mer som uppnås förblir dock oklart.

Se Roland Paulsens film "[Better and better? A comment on Hans Rosling](#)" där han problematiserar Hans Roslings statistik.